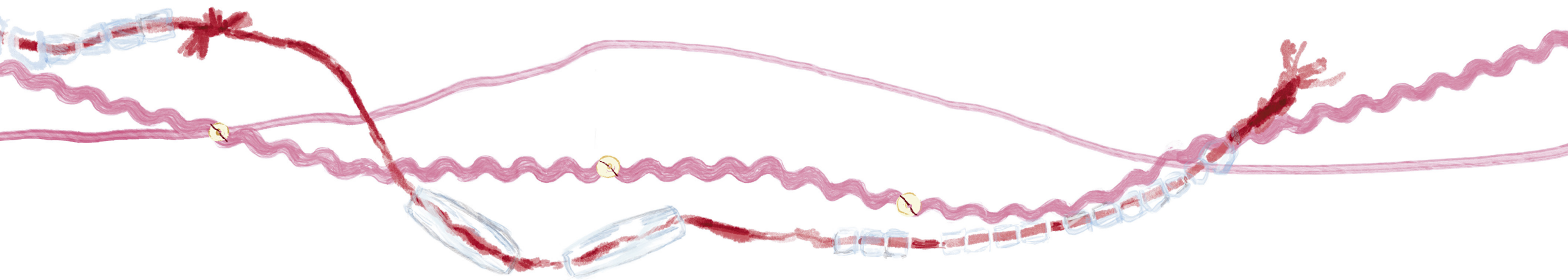

MUNU

oabits

Muhu oabits

ISBN 978-9916-4-0387-7

Koostaja, toimetaja Kadri Tüür
Illustraator, kujundaja Riina Uisk

Luod-laulud oo aidan välja mõelda ja kirja panna
Reet Hobuskoppel, Anu Kaljuste,
Meeli Kokk, Maire Liitmäe, Juta Peegel,
Leena Peegel, Irena Tarvis
ja kis kõik viel.

Testlugijateks ollid Marie Saarkoppel, Rain Suurkivi
ja Muhu lasteaa vanam rühm.

Oabitsategu jäoks oo rahasid annud
Saarte pärimuskultuuri toetusprogramm
ja Eesti Kultuurkapitali Saaremaa ekspertgrupp.

Muhu Pärandikool 2021

MUHU

oabits

Tähti meitel terve rodu,
tähestik oo nende kodu.
Õppe muudkut viel ja viel,
et soaks selgeks emakiel.

Emakieles ema uulel
kõege kenam laul ja luule.
Kõege puhtam, kõege elgem,
kõege kodusem ja selgem.

Ühna varssi oskad sa
kirjuta ja lugeda.
Ole ooles, sõbrake,
siis sa oled munuke!

**Oad ja Eed oo kenad munuksed
Muhu lapsed. Oad oo poiss,
ristinimi oo taal Aadu.**

**Eed oo tüdrik, sie oo Evdokia.
Vanaste ollid inimestel sõuksed
isekieru nimed.
Nänn ja toaet oo nende
vanavanamad.**

Aa

Aa

Oad, ae!

Aa airk alla!

Päe juba kõrges.

Akkame oabitsad voatama!

Bb

Bb

Muhus oo piale luodud muhulaste eluaegus tuodud muhulasi koa elan, kis aga siiskid oo pidan Muhu kiele omale koa selgeks õppema. Rinsi kirgu esimeseks preestriks olli Bobkovski. Olle oln suur ja paks vene mies.

Pädaste, Kuivastu ja Võlla mõisas elasid von Buxhoevedenid – sie olli suur ja uhke sakste sugu. Sie olli juba änam kut sada voastad tagasi.

Dd

Dd

Eed kutsub Oadi: „Tule mooga domiinit mängma!“

Oad easte ep viisiks, aga kui Eed lubab pärast tamkat männa, siis võib koa.

„Toaet, kas sa õpped meitid saskut koa mängma?“ – „Selle jaoks oo nelja kätt taris.“

„Neh, aga meitel oo ju kahe piale neli kätt!“ – „Ei neh, kahessa siis. Neljakeste männetse.“

ŋ-täht oo sammasugune suulaetagune täht kut inglise kiele.

Ee

Ee

Nänn ja toaet ollid ruttus, et eenad enne vihma elu piale aada. Oad ja Eed kodisid karsast kaudu üles einu murde mutsima.

„Eena pebred aavad siared kibidlema,“ aliseb Eed.

„Ää olg nii ellik mitte,“ ütleb Oad vastu.

Ff

Ff

Carl Wilhelm Freundlich olli kakssada voastad tagasi Muhu luteruse kirgu köster. Ta nimi tähendab saksa kielel sõbralikku. Muhulased üidsid tatta Rentliks. Ta kirjutas Muhumoa undijähist ja tegi jänesse õhkamise laulu.

Väina taimm oo koa Rentli mõte – et sõuke tie läbi mere tuleks tiha.

Selle kohta oo laul koa:

Oh Rentli tõuse üles moast
ja karga välja kirguaast!
Ning joose Väikse väina pial
ja vuata, mis nüid tehaks' sial!
Ei aita sinu oksaid
vaid kivist silda tehaks' nüid.

Gg

Kui mõni Muhu tüdruk sada voastad tagasi kangeste easte aises, siis olli tiada, et ta oo piale kirgutenistust köin Liivalt omale Roode eli tuomas.

Liival pasturoadi saunas elas endine Pädaste mõisa mamsel Elisabeth Groth, kedast üiti Roodeks. Lõhnaeli kohta öeti Muhus Roode eli – sest ta käest seda imeasja sai.

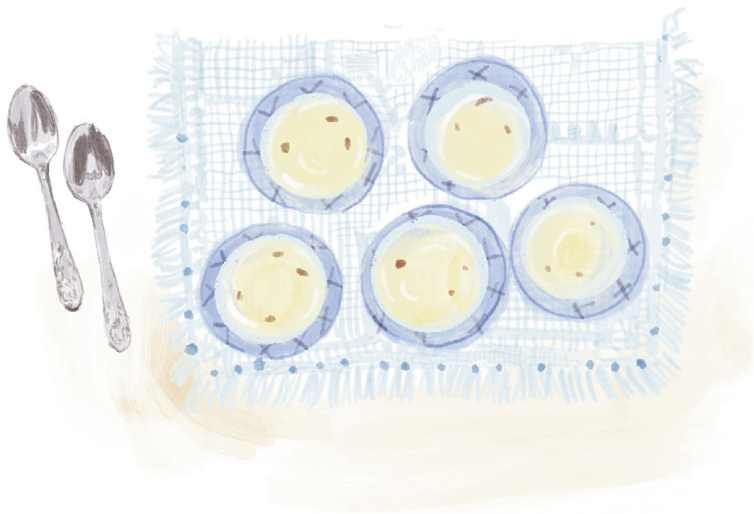
Taal olli tüdar koa, selle nimi olli Sylvia. Seltsis nad värvisid Muhu nuorikutele siidilõngu uhkemate tanude tikkimise jäoks. Sie olli täbar tüö.

Hh

Hh

Vanade muhulaste magustoit olli tuhli hapurokk. Selle tegu võttis mitu päeva aega. Aga nüid sel aal soab lihtsamini koa läbi aada.

Muhulaste petihapurokk

Taris läheb:

1 liiter poepetti

200-250 rammi nisujahu

umbes 100 rammi suhkurt

1 tielussikatäis vaniliinisuhkurt

võid ja rosinud pane oma maegu järel.

Kieduõpetus:

Pane külm pett laia põhjaga poti sisse ja sega sõnna sisse jahu, rosinad, vaniliin. Kieda mitte väga palava liida pial puulussikaga ühtevalu segades nii kaua, kut pottis nääd paksemad läikivad putru. Enne kiedu lõppu pane sisse suhkur ja või. Kalla valmis kiedus pissikste kausside sisse. Süö sojalt või külmalt piimaga!

Li

Ji

Internet oo koa masu puolest soadikkid muhulaste leiutis.

Sada voastad tagasi tüötas Muhus Golubjatnikovi nimeline airst. Ta mälestuskivi oo Liival pasturoadi nukkas, sest sial majas ta olli tohtriks.

Ta pojad läksid äe Meerikamoale. Ühest sai kange tehnikamies, kis aitas interneti üles ehitä. Selle nimi olli Ole Golubjatnikov. Teene vend õppes ennast arstiks, selle nimi olli Rjurik.

Jj

Jänessid oo Muhus eluilmal palju
oln ja nendest oo mitu laulu koa.
Üks oo sõuke:

Jänessel olli jäme pia,
rohkem laulu ma ep tia.

Teene oo lõputa laul:

Uiest ümber lauluke,
uiest uusile sõnule,
jälle vana järje piale:
jänessel ollid pitkad jäljed,
pitkad ollid jänessejäljed.

JUUSSE
NALL

JAARA

Kk

Kk

Võta kapinuka pialt koost ja tule killatuhlid süöma! Võta roabekakku koa.

KOOST

Muhulastel oo palju k-tähega kenasid lilsid: kukulinnupätid, käekoatsad ja külmpersed. Neid oo mitut sorti.

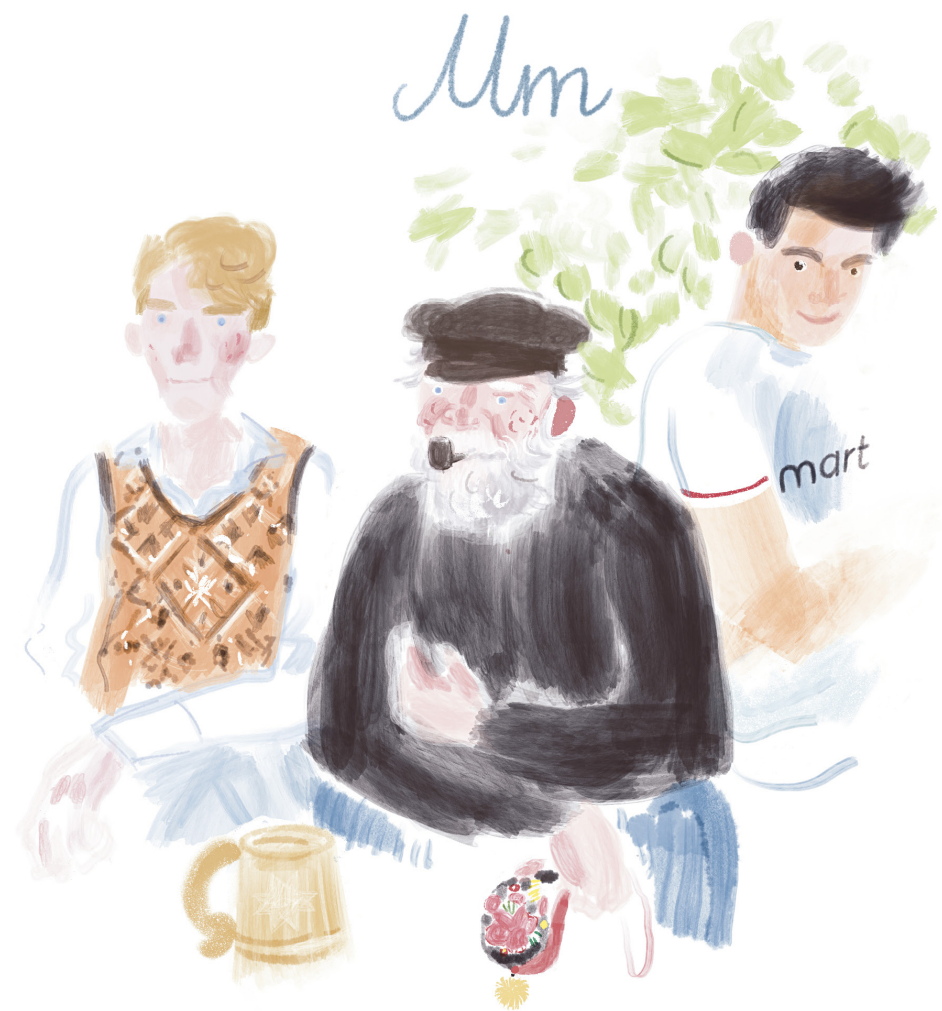
L

Ll

**Ennevanaste muhulased tein
sui ikka lieedutuld. Hellamaa
kandi rahvas tegi lieedutuld
Liedumäel. Kutsesõinn pandi
koa tossama enne kut päris tuli
põlema läks. Sie oo suur pidu.**

Mm

Madis, Mihkel ja Mart –
muikus ja munuksed Muhu
mehed.

Igal ühel oma päe koa:
madissepäe
mihklipäe
mardipäe.

Iidsest aast oo sedaviisi oln, et
Mardi kodu oo Mardil,
Mihkli kodu oo Mihklil,
aga Madis oo päralt Matsilt.

MUNUKE
LAPS

munuke – kõege kenam
muhukielne sõna

Nn

Nn

**Kui lapsed õuest tuppa tullid ja
apukuapsusupi aisu tunsid,
akkasid nendel kohe kanged
nieletsed köima. Nänn ütles, et
mis te sial ukse kõrvas nõletate,
tulge param lava jaare süöma.
Suipp jahtub muidu ää.**

Oo

Oo

Oad oo otseti oete all.

„Mis sa, Oad, otsid?“

„Mo oabits oo kadun.“

„Oja oma oabitsad oolega, siis
põle taris müöda oetealussid
neljatöllakil kodida mitte!“
toodutab Eed.

OIKKMARI

Pp

Pp

PÄHKIRÕKSID

Jõulute aegus oo Muhus ikka põhud tuppa maha tuodud.

Jõulupõhkus aetse poslori ja põlastatse pähistega.

Toadil oo puust pähkirõksid.

RUOSIT PÄTID

Liivalt minnes Soonda küla tie
jaares oo suur vana puu. Sie oo
Raagi mänd. Selle kohta oo
reagitud sõukest lugu.

Sial olle elan kaks Raagi reilnad.
Ühe üöse olli tuodud kasupoeg.
Sedamuodi, et ühed ratsamehed
tuisuse ilmaga jätn. Kui sie poiss
olli seitse voastat vana, olli ta äe
surn. Sedaaegu olli lastel palju
tõbi-aigud, mida es ossatud
ravida. Aga mehed tuln poissi
kätte tahtma. Kui kuulsid, et tatta
änam põle, ollid reilnatega seltsis
kurvastan ja istutan poisi aava
piale männa.

RUOTSUS

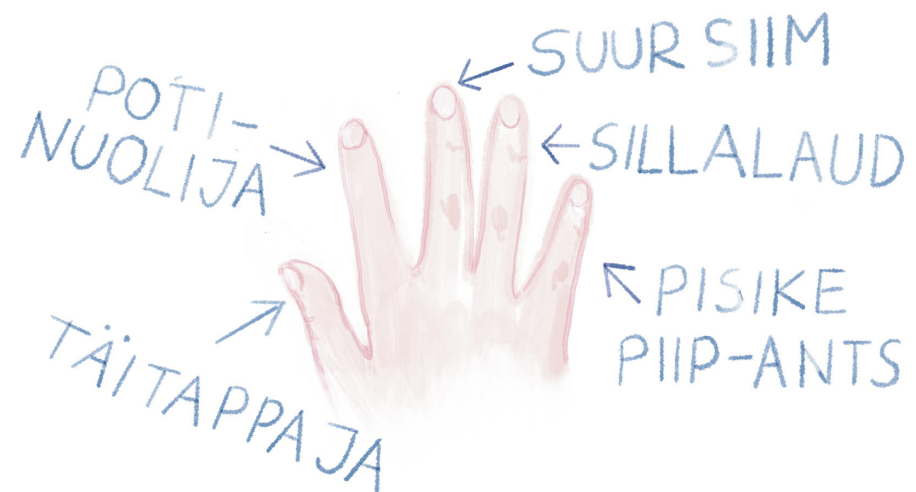
Ss

Ss

Sügise oo palju pimed aega.

Oad õpetab Eedu:

„Äe aag sõketsiga, võta tuli üles,
näed sõldussed kenaste kindi
panna!“

Š š

Teene salm oo viel:

Ankud, rankud, rititii
saksad süövad ikka nii –
kokk olli keskel, leikas praadi,
mamsel valas sokulaadi.

Muhulased põle neid susisevaid
tähti suurt armastan ühtid.
Kis essi susistas, sie pidi sõukest
salmi ütlemä:

Säh süö sie soe sia saba,
siis sa soad suureks saksaks!

Zz

Zz

Kui Pisikse väina taimm üle saa voasta tagasi valmis ehitati, siis ta nimi põln mitte kohe väina taimm, aga oopis Zinovjevi sild – ühe tähtsa asjamehe nime järgi.

Tie ise olli esialgu nii kitsas, et kaks sõeduriista sial üheteesest easte mööda es mahtungid. Pidi silla otsas oduma, et kas teesest otsast oo kiskid tulemas.

Tt

Tt

Tuhlis oo tulisema tarbiline toedus.

Tuhlid piab terve perega võtma ja valitsema, siis soab tüö nobeste tehtud.

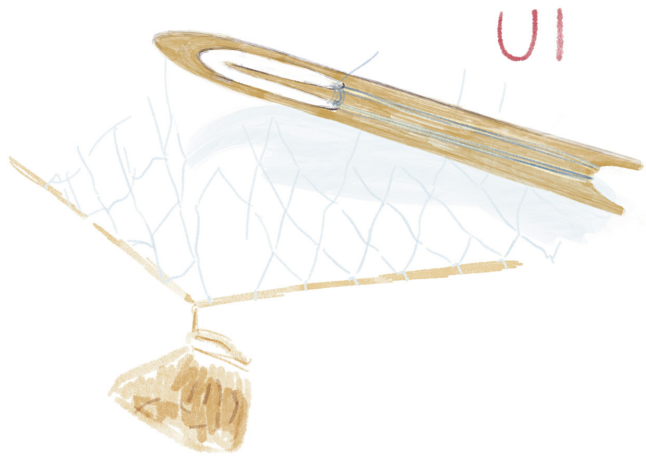
Ruinntuhlid oo ikka kõikse paramad. Mõnele oo maegu järel oopis tuhliisoink notiga. Kui oo suurem pidu, tihasse tuhlimuosi.

Uu

Uu

**Eed istub ula all. Aga Oad oo
tökkis ula pial, põle tiadagid, kus!
Uijee, oo ikka üks uherdiväint!**

Vv

Vv

**Võlla iietamm ehk ohvritamm
oln Põhjasõja aegus Muhu soare
kõege kõrgem puu ja poatidele
meremärgiks. Vanarahva jutu
järel oln sial suur iiemets ja
ohvrikivi.**

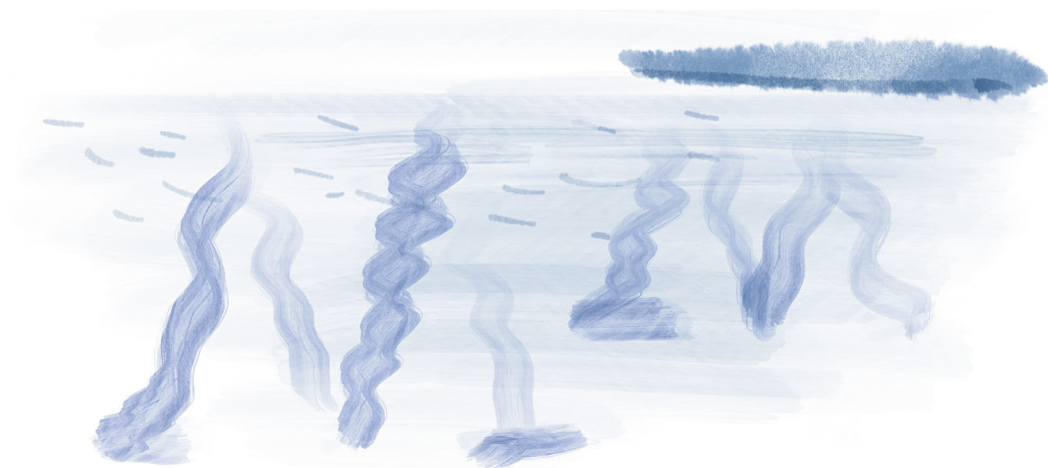

W w

Uw

Üks kangeste tarbiline ülemoa koht-paik oo muhulaste jaoks ikka Werder oln. Nüidse aa nimega Virtsu.

Uisu lae viis nie Kuivastust Werderi sadama, kis tahtsid Lihula luadale minna.

Õ õ

Õõ

Toaet soatis Oadi ja Eedu
õunbuida õuni korjama, et
jõvaks õhtaks õue piisi pial
mädin õuni tiha. Kui ta lapsi
õilama läks, korjasid nie õiuksed
oopistükkis õllusid.

Ää

Ää

Nännel oo kambri akna all kenad
ätsed. Nie kasuvad nõnna pitkaks,
et ühna äнна alla ulatavad.
Ää rätsig ätsid!

Toaet oskab kole jaad äkist tiha.
Äkine oo värski kala, mis oo
mõned tunnid suolas oln.

Ö ö

Öö

**Toaet tuleb tuast ja ütleb Oadule:
„Oh sa va lanjemassakas, mis
sa sial selle malakaga ööritad?
Pilkus läheb akna pihta ja lõhub
luasid ää!“**

Üü

Üü

ÜÜBIK

Oad üiab Eedu: „Tule, lähme
Üiku! Sial pangu all oo kangeste
kena liee pial solista, litti lüia ja
taeva puole ületsi vahti!“

„Oleme sial just nii kaua
kut üebikud laulma akkavad,“
oo Eed nobeste nõus.

Nüid oo otsas – olge rahul,
kis oo targem, sie tasugu,
kis oo param, pangu juure,
kis oo õigem – õiendagu!

Sõnaseletusi

ais, aisma – lõhn (mitte halvustav)	killatuhlid – suurte kartulitükkidega supp
apukuapsusuipp – hapukapsasupp	kirguaid – surnuaed kiriku juures
apurokk – muhulaste magustoit	kodima – ronima
elu pialne – maja katuse alune	koost – lusikas
jaara – isane lammas	kukulinnupätid – kaunis kuldking
juusse nall – peenike metallist juukseklamber	kutsesõinn – pisike kadakahunnikas suure leedutule kõrval, mis kõigepealt põlema pannakse
karsas – redel	käekoatsad – nurmenukud
kibidlema – kipitama	külmersed – sinililled ja ülased
kiedus, koostakiedus – selline toit, mida peab lusikaga sööma	

lanjemassakas –
paha poiss

leedutuli – muhulaste
heinamaarjapäevapidu,
hiljem jaanituli

liee – madal liivane
koht meres

liit – pliit

litti lüöma – vett või
soppa pritsima

maegu järel – maitsev

masu – arvatavasti

muikus – naerukil

munuke – hea, pai,
tubli, armas

murde – maja seina ja
katuse vahelisse nurka

mutsim –
jõuga toppima

mädin õunad –
pliidiraua peal
küpsetatud õunad

nastlik – triibuline kass

neh – nõus olemise sõna

neljatöllakil –
neljakäpukil

nieletsed kõivad –
paneb neelatama

noitt – jahukaste

nõletama – tegevusetult
olema

nänn – vanaema

oduma – pingsalt vaatama

oede – voodi

oikkMari – tikker

otseti – pea ees

pebred – heinapuru

piis – pliit

pilkus – võib juhtuda, et

poslori – niisama mõnus
jutt

põlastama – kerget
einet võtma

pähkirõksid –
pähklitangid

oo päralt – on seal
sündinud-kasvanud

pätid – riidest pealsetega
jalanõud

ruinntuhlid – koorega
keedetud kartulid

ruotsus – kuldnokk

rätsima – sikutama

sasku – kaardimäng

seltsis – üheskoos

soadikkid – kuskilt
maalt alates

sokipöisil – ilma
jalanõudeta

sõketsiga aama –
käsikaudu toimetama

sõldussed – sõlmed,
paelad

tamka – kabe

tarbiline – vajalik

toaet – vanaisa

toedus – toiduaine

toodutama – tänitama

tuhlimoes – kartulisalat

tuhlisoink – kartulipuder

tuhlis – kartul

tõbi-aigud – tervisehädad

täbar – suurt tähelepanu
nõudev asi, mis võib
kergesti ukka minna

tükkis – koguni

uherdiväint – käsipuuri
käepide, püsimatü laps

uijee – imestust
väljendav sõna

uisu lae – uisk,
suur purjedega aerupaat

ula all – maja seinä
ääres räästa all

ula peal – ringi
kolamas

valitsema –
kartuleid sorteerima

õilama – valjusti hüüdma

õiuke – udupea

õllud – pisikesed lilled

äkine – värské soolakala

änd – seelikusaba

ätses – lill, eriti karikakar

ööritama – ringi
keerutama

ühtevalu – kogu aeg

ülemoa – mandrimaa

üöbik – ööbik

